

MEMORANDUMAS
DĖL LITUANISTIKOS IR LIETUVIŲ KALBOS STATUSO VALSTYBĖJE
2018 m. balandžio 6 d.
Vilnius

Kalbos reikšmė visavertei asmenybės bei tautos savivokai laike ir erdvėje yra įrodyta ne tik daugelio garsių lingvistų ir filosofų, bet ir istorijos tėkmės. Vienas iš mūsų nacionalinio istorinio pasakojimo elementų – knygnešių ir vyskupo Motiejaus Valančiaus veikla – yra bene ryškiausia to išraiška: nepaisant carinės Rusijos vykdyto kalbos „genocido“, kuris ilgainiui turėjo ištrinti ir lietuvių tautinį tapatumą, šviesiausieji tautos atstovai dėjo visas pastangas išsaugoti kalbą, kad per ją išgelbėtų tautą. Griūvant imperijoms ir kylant tautų pavasario bangai Vidurio ir Rytų Europoje, kalba ir ja grįsta nacionalinė kultūra tapo tautinių nepriklausomybės judėjimų pagrindu. Dviem pirmosios Respublikos nepriklausomybės dešimtmečiams būdingas išskirtinis valstybės dėmesys lituanistikai ir lietuvių kalbos kaip tautinės kultūros pagrindo puoselėjimui, į kurį, nors ir bandė, jau nebeįėjė pasikėsinti sovietinis totalitarinis režimas. Atmetus bendras tendencijas dėl globalizacijos keliamų iššūkių, lietuvių kalba nepriklausomoje Lietuvoje vėl yra saugi nuo išorinių grėsmių. Tačiau toks situacijos vertinimas nereiškia, kad saugoti kalbą ir jos statusą yra nebeaktualu. Mat pasidavus tokiam optimistiniam vertinimui, galima padaryti sprendimų, iš esmės pakeisiančių situaciją. Nerimą keliančių ženklų apstu jau dabar.

Nepaisant to, kad Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos rinkiminėje ir Vyriausybės programose yra pabrėžiama, jog „Lietuvos kultūros politikos pagrindinis tikslas – išsaugoti nacionalinį kultūros paveldą, jį prasmingai ir įtaigiai aktualizuoti, pirmiausia išsaugant lietuvių kalbą – mūsų kultūros pamatą“, reikia konstatuoti, kad dėl valdančiųjų veiksmų šiandien lietuvių kalbai ir lituanistikai mūsų valstybėje kyla tiek iššūkių, kiek jų nėra buvę per visus 28-erius nepriklausomybės metus.

Per pusantrų šios kadencijos valdančiųjų metų buvo inicijuota ar priimta sprendimų, kurie leidžia pagrįstai klausti, ar, valdančiųjų nuomone, lietuvių kalbai – vienai archajiškiausių kalbų pasaulyje – Lietuvos valstybėje dar yra numatomas koks nors viešasis vaidmuo, ar jos siūloma visiškai atsisakyti.

2017 m. gegužės 9 d. Švietimo ir mokslo ministrės Jurgitos Petrauskienės įsakymu nustatyta, kad minimalus humanitarinių mokslų studijų kryptių grupių studijų programose studentų skaičius yra 15. Suprantant principinę ir sveikintiną nuostatą, kad studijų optimizavimas, keliant stiprių ir turinčių paklausą programų kokybę ir atsisakant silpnų bei išlaidų požiūriu nuostolingų programų, yra svarbus aukštojo mokslo sistemos reformos elementas, vis dėlto kyla pagrįstų abejonių, ar nenukentės ekonomiškai „neatsiperkančios“, tačiau valstybei ir tautai strategiškai svarbios studijų programos prioritetinėje, Mokslo ir studijų įstatyme įtvirtintoje, lituanistikos srityje.

Pasipiktinimo bangą lituanistų bendruomenėje sukėlė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto „pertvarka“, kai lituanistinės katedros buvo išblaškytos po skirtingus struktūrinius padalinius, kurių pavadinimuose neliko nuorodos į lietuvių kalbą ir literatūrą, buvo sumažintos lituanistinių studijų dalykų apimtys, panaikinta lituanistikos magistrantūra.

Naujoji šio universiteto mokslo publikacijų vertinimo tvarka numato, kad aukščiausiais balais, įskaitomais per atestavimo ir konkursų procedūras, papildomai apmokant už mokslinį darbą, bus vertinamos tik tos publikacijos, kurios bus paskelbtos vadinamuosiose prestižiniuose užsienio (einančiuose beveik išimtinai anglų kalba) leidiniuose arba tuose Lietuvos leidiniuose, kuriuose ne mažiau kaip pusę publikacijų sudaro užsienio autorių darbai. Čia tiesiog nebelieka vietos lituanistikai, o tai reiškia ir finansavimo apimčių mažinimą.

Absoliuti dauguma Lietuvos kalbininkų pabrėžia, kad sąlygos lituanistikai plėtoti yra siauriamos ne tiek universiteto, kiek valstybės lygmeniu, kadangi jai apskritai yra skiriama vis mažiau finansavimo ir atsakingų institucijų dėmesio. Septynių kalbininkų išplatintas viešas laiškas atskleidė, kad Lietuvos mokslo taryba (LMT) neskyrė finansavimo nė vienam iš devynių Lietuvių kalbos instituto pateiktų leidybos projektų. LMT ekspertinio projektų ir institutų mokslinės veiklos vertinimo skaidrumas kelia vis daugiau abejonių ne vien lituanistams, bet ir daug didesniai mokslininkų ratui.

2017 m. lapkričio 15 d. ministrės J. Petrauskienės įsakymu patvirtinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino pakeitimai, nepaisant visuomenėje išsakytos kritikos dėl pažeistų tokio sprendimo priėmimo teisinių procedūrų ir neigiamų pasekmių visuomenės lituanistiniam raštingumui, iš esmės panaikina prievolę per brandos egzaminus rašinyje analizuoti lietuvių literatūros autorius. Taip faktiškai lietuvių literatūros egzaminą bus galima išlaikyti neskaičius lietuvių autorių. O paskutinis ministrės sprendimas leisti per egzaminą 20 min. pasinaudoti elektroninėmis kūrinių versijomis būtų suprantamas, bet kelia ne tik šio įsakymo įgyvendinimo praktinių klausimų, bet ir toliau patvirtina šios valdžios nusiteikimą bet kokiais būdais diskredituoti valstybės oficialiosios kalbos svarbą švietime.

Galiausiai 2018 m. kovo 4 d. Ministro pirmininko Sauliaus Skvernelio sudaryta darbo grupė, kuriai vadovavo ministrė J. Petrauskienė, paskelbė išvadą, kuriose siūloma į vieną humanitarinių tyrimų centrą sujungti Lietuvos istorijos, Lietuvių kalbos, Lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvos kultūros tyrimų institutus ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrą. Optimizacijos nuostata yra bene vienintelis apčiuopiamas darbo grupės pateikiamas argumentas, tačiau tariamas, nes naikina nusistovėjusią ir pasiteisinusią lituanistikos institucinę sąrangą, prieštarauja kitų šalių nacionalinių institutų veikimo logikai ir faktiškai reiškia lituanistikos tyrimų silpninimą, ilgą tradicijas turinčių lituanistinių institutų ir tautos savimonės lituanistinio dėmens naikinimą. Mus pasiekia žinios, jog šiuo metu ministrė J. Petrauskienė daro spaudimą minėtų institutų vadovams, kad būtų pritarta jos siūlomai „optimizacijai“. Lietuvių kalbos instituto direktorė jau viešai apkaltinta piktnaudžiavimu, paskelbus audito išvadą dėl jos dalyvavimo europinėmis lėšomis finansuojamame projekte.

Šiame kontekste svarbu atkreipti ir į Seimo socialdemokratų frakcijos įregistruotą Tautinių mažumų įstatymą, kuris faktiškai Lietuvoje siūlo įvesti trikalbystę. Nerimą kelia ir bene dešimtmetį Seime vilkinamas Lietuvių kalbos konstitucinio įstatymo projektas, siekiantis įtvirtinti valstybinės lietuvių kalbos politikos nuostatas ir jos konstitucinį statusą. Tai praplečia iššūkių lietuvių kalbai ir jos statusui Lietuvoje spektrą ir verčia į kiekvieną atskirą iniciatyvą žvelgti su dar didesniu atidumu. Priimami sprendimai ir kitų, būtinų, sprendimų priėmimo vilkinimas yra lituanistinių studijų, lietuvių kalbos ir literatūros mokymo menkinimas, ignoruojant valstybinės lietuvių kalbos statuso ir reikšmės tautinės savimonės išsaugojimui svarbą. Viešosiose iškabose, žiniasklaidoje, populiarioje kultūroje vis labiau įsigalint anglų kalbai, lietuvių kalba stumiamą į pašalį, jai gresia tapti tik buitine šnekamąja kalba. Tokių laikų mūsų istorijoje būta.

Lituanistikos mokslų siaurinimas, grindžiamas ekonomine „optimizacija“, galbūt yra racionalus verslo požiūriu, tačiau valstybės veiklai ir tautos ateičiai esmingose srityse, tarp kurių, be jokių abejonių, yra ir lituanistinės studijos bei moksliniai tyrimai, negali būti taikomas. Lituanistikos prioritetas yra įteisintas ir Mokslo ir studijų įstatyme. Valstybė nėra tik pelno siekianti uždaroji akcinė bendrovė, valstybė ir jos funkcionavimas bei ateities užtikrinimas turi savo kainą, kuri turi būti mokama. Žinoma, jei mes norime turėti savo valstybę.

Prieštara tarp teisingų deklaracijų LVŽS ir Vyriausybės programose bei faktinių Vyriausybės veiksmų lietuvių kalbos ir lituanistikos atžvilgiu yra šios valdančiosios daugumos veikimo logikos ir politikos sampratos atspindys.

Suvokdami lituanistikos ir lietuvių kalbos svarbą mūsų tautos raidai ir jos išlikimui, taip pat atkreipdami dėmesį į XVII-osios Vyriausybės programoje jos priimtus įsipareigojimus, kurie buvo patvirtinti ir balsavimu Seime, **raginame** Vyriausybę nepritari visiems šioms ir kitoms lietuvių kalbai ir jos statusui grėsmę keliančioms abejotino pagrįstumo iniciatyvoms.

Kviečiame stiprinti valstybinį lietuvių kalbos statusą, nuosekliai jį įgyvendinant valstybės ir savivaldybių institucijų veikloje, žiniasklaidoje ir viešuosiuose užrašuose.

Taip pat **pabrėžiame neatidėliotiną būtinybę** didinti valstybės institucijų dėmesį lituanistikai ir lietuvių kalbai, stiprinant šios srities studijų, tyrimų ir mokymo prestižą bei gerinant sąlygas, tokiu būdu realiai įgyvendinant šios srities prioritetiškumą kaip valstybės ir tautos ateičiai bei nacionaliniam saugumui strategiškai reikšmingą kryptį.

Siekdami užtikrinti valstybės saugumą ir gyvybingumą, **atkreipiame dėmesį**, kad būtina stiprinti lituanistinių institutų ir universitetų lituanistinių katedrų veiklą.

Atsižvelgdami į globalizacijos ir skaitmenizacijos procesų įtaką kalboms, ypač nekomercinėms, mažoms, ir mūsų valstybės nepakankamą dėmesį šiai problemai, **raginame neatidėliojant priimti** naujos redakcijos Lietuvių kalbos konstitucinį įstatymą, **užtikrinti** nuoseklų ir deramą finansavimą ir lituanistikos studijoms, ir lituanistiniams tyrimams, ir lituanistikos mokymui bendrojo ugdymo mokyklose.

Seimo nariai

Audronius Ažubalis

Laurynas Kasčiūnas

Stasys Šedbaras